

NYA AVHANDLINGAR

Charlotte Hyltén-Cavallius: *Traditionens estetik. Spelet mellan inhemsk och internationell hemslöjd*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007. 264 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7331-095-6.

Visst ligger den bra i munnen på något sätt? Den ska även visa sig vara en väl vald titel på en estetiskt tilltalande bok. De vackra rotfruktsrosorna på omslaget har fotograferats av författaren Charlotte Hyltén-Cavallius själv och boken bjuder läsaren på flera exotiska fotografier av bl.a. Anna Ulfstrand. Bokens formgivning är en iscensatt och väl genomtänkt estetik som medverkar till att skapa en njutningsfull läsoplevelse.

En av de övergripande utgångspunkterna i avhandlingen är att estetik är något som formas och omformas, och detta undersöker författaren i de strider och förhandlingar kring vad som utmärker *god hemslöjd*. Stor vikt läggs vid att ”undersöka under vilka villkor och var mötena mellan kategorier äger rum”. Hemslöjdsestetiken består av element som har ingått förbindelse med varandra: färg, teknik och material. Syftet är ”att visa hur en hemslöjdsestetik formas och omformas med fokus på spelet mellan inhemsk och internationell hemslöjd”. Fenomenet hemslöjd studeras både som material och arena med utgångspunkt från begrepp som estetik, tradition och modernitet – övergripande belyst utifrån ett ontologiskt ANT-perspektiv, dvs. Actor-Network Theory i Bruno Latours tappning.

Kort uttryckt är man inom ANT intresserad av relationen mellan människa och ting, och en av ambitionerna är att jämställa dessa som delar i nätverk av förbindelser i såväl nuet som historien. Fokus riktas mot hur makt skapas och vidmakthålls. *Översättningar* är ett centralt tema i den här teoribildningen (en översättning omges ofta av förhandling/strider), och man kan säga att översättningar är något som krävs för att upprätthålla nätverken, samtidigt som översättningar och förhandlingar kan bidra till nya nätverk.

Hyltén-Cavallius är även inspirerad av konsumtionsforskare, som ägnat sig åt materiell kultur, värderegimer

och kognitiv praxis, som Daniel Miller, Appadurai samt Eyerman och Jamison. Om utgångspunkten är att *estetik* är Hemslöjdens kärnverksamhet så kretsar avhandlingen huvudsakligen kring hur just estetiken tar sig uttryck och uttrycks av dem (eller det) som har makt att definiera vad som är den ”rätta estetiken”. Maktperspektivet är centralt och med stöd av Latour menar författaren att makt inte är en egenskap utan något som tar sig uttryck i nätverk, kedjor och skapas hela tiden.

Hemslöjdsrörelsen har relativt ostört kunnat definiera både sig själv och sin kärnverksamhet. Däremot har inte Hemslöjdens hantering av samtiden varit lika beforskad. Hemslöjden är också en del av den nationella kulturpolitiken och för att tydliggöra detta har Hyltén-Cavallius koncentrerat sig på samspelet mellan estetik och kulturell mångfald. Dock med en gradering här: först estetik och materialitet, sedan estetik i förhållande till kulturell mångfald och kön. Vad som i praktiken undersöks är hur Hemslöjdens uppdrag vad gäller de kulturpolitiska målen tolkas och operationaliseras.

Hyltén-Cavallius är även intresserad av s.k. ”sinneshierarkier” och använder innovativt det egna begreppet *känselfeende* för att beskriva det vi ser med händerna. Perspektivet problematiserar blickens primat genom att betona känslan, ett sinne som befinner sig längst ner i sinneshierarkin. Ett annat perspektiv är offentliga evenemang där den interna logiken i Don Handelmanns tappning är utgångspunkten för analys, och författaren använder begreppet ”byråkratisk logik” som redskap för att förstå nätverket hemslöjden och i förlängningen även estetiken, som i den här studien är det område där byråkratins logik tar sig uttryck.

Hyltén-Cavallius positionerar sig inom skilda forskningssammanhang, dels forskning kring materiell kultur, dels ”det mångkulturella samhället”, och i viss mån till forskning kring kvinnlig organisering och offentlighet. Hemslöjden är ytterligare ett forskningsfält där jag uppfattar hennes avhandling som en ambition att bredda och fördjupa forskningen kring ämnet.

Materialiet är till största del hämtat från 2000-talets början och bygger på sedvanlig etnologisk eklektisk

metod. Fältundersökningen är koncentrerad till Storstockholm (eftersom det är här man jobbat med kulturell mångfald), 15 intervjuer med tongivande aktörer har utförts och dessa ska förstås som representanter för "positioner" inom hemslöjdsrörelsen. Hyltén-Cavallius har bedrivit fältarbete kring olika hemslöjdsprojekt, evenemang och gjort arkivstudier både i Sverige och – för en historisk och internationell jämförelse – i USA, där hon arbetat med arkivmaterial från 1920–50-talen, som behandlar den amerikanska "kvinnorörelsen" DAR (Daughters of the American Revolution) på Ellis Island i New York. Detta var en immigrationsstation med textil verksamhet fram till 1954.

Avhandlingen beskriver hur "invandrarslöjd" (senare "internationell slöjd") tar form som kategori i den svenska Hemslöjden under 1970- och 80-talen. Under den här perioden får invandrarslöjden en "relativ hållbarhet" som begrepp. Avhandlingen gestaltar på ett intresseväckande sätt, nästan i reportageform, de olika turerna i denna process där föreställningar om invandrarskapets behov av identitetsstärkande aktiviteter – speciellt vad gäller kategorin "invandrarkvinnor" – samtidigt som den invandrade slöjden beskrivs som "berikande" för den svenska kulturen. Här börjar en tankefigur ta form där dels hemslöjden som arena får en kvalitetsstämpel som den "goda kulturen", dels begreppet "invandrare" inlemmas som en viktig del i kulturpolitiken. I den mest intensiva debatten om den s.k. "invandrarfrågan" diskuteras samtidigt behovet av en eventuell hemslöjdskonsulent för invandrarkvinnor. Här framträder den särartslogik som präglar hemslöjden genom antagandet att det är (invandrar)kvinnor som bevarar de textila traditionerna. I invandrar-konsulentens arbete tydliggörs centrala teman i hemslöjdsestetiken. Det handlar generellt om att utveckla slöjden kvalitativt, kulturellt och ekonomiskt. Mer specifikt handlar det om att "hjälpa" olika invandrar-grupper och att kvalitativt avgöra vad som är god kvalitet i utländska arbeten, dvs. vad som är *autentiskt* (t.ex. skillnaden mellan souvenir och gedigenhet). *Kvalitet* betraktas här som något självklart, det behöver inte längre diskuteras och har med författarens ord "svartlådats". Olika kvalitetskriterier blir så redskap för att sortera ut "estetiska uttryck som inte passar in". När kvaliteten på hemslöjd ska bedömas aktiveras delarna *tradition*, *ursprung*, *natur* och *handgjord*; kvalitetskriterier som kanske behöver revideras?

Däremot har det varit svårare att "svartlåda" begreppet invandrarslöjd eller internationell slöjd. Författaren upplever detta som ett tvetydigt och ambivalent begrepp.

Ofta förbinds begreppet *internationell slöjd* med invandrarskap i relation till sociala problem och förknippas med en viss plats: förorten. Idag undviker många att använda begreppet. Snarare talar man om interkulturell slöjd eller slöjd med nationalitetsbeteckning. På den retoriska nivån beskrivs invandrarslöjden som berikande för den svenska, medan den på praktisknivå behandlas på andra villkor och får ta relativt begränsad plats. Ändå fyller den internationella slöjden en funktion i formandet av den inhemska genom, som Hyltén-Cavallius träffande uttrycker det, "en konstituerande utsida".

Själva *insidan* kring hemslöjdens historia har skrivits många gånger. Vi känner berättelsen om hur den svenska Hemslöjden formades kring sekelskiftet 1900 som en social rörelse och ett kvinnligt medelklassprojekt, ofta beskrivet som feminin arena och exempel på särartstänkande. Hemslöjden kan även förstås som reaktion på den accelererande teknikutveckling som bäddade för en essentialistisk föreställningsvärld kring det handgjorda och äkta, en autenticitetsdiskurs som bygger på en specifik hemslöjdsestetik som i sin tur reproducerar den byråkratiska logik som också är förutsättningen för själva hemslöjdsestetiken.

Enligt Hyltén-Cavallius har estetiken formats *i strider mellan parter inom rörelsen och i dialog med vad som inte anses tillhöra hemslöjden*. Här har pågått ett ständigt sorteringsarbete där hemslöjdsestetiken formulerat normer kring teman som färger, teknik, material, kvalitet och region. Det handlar alltså om vad som betraktas som äkta och oäkta.

Den nordamerikanska jämförelsen visar att det svenska exemplet inte på något sätt är unikt. Samtidigt som Hemslöjden grundades i Sverige, grundades Daughters of the American Revolution i USA 1890. Även här var bevarandeidealen starka och man verkade utifrån idén om ett nationsbyggande med inkludering och exkludering. DAR var en vit organisation, där man till skillnad från det svenska exemplet kraftigt betonade ras (svarta kvinnor fick vid 1800-talets slut inte söka medlemskap), men liksom i Sverige var kvinnorna här involverade i kampen för kvinnlig rösträtt. Kvinnliga immigranter togs t.ex. om hand av DAR och förenades i textilt arbete, och här blir gemensamma föreställningar om textil och handarbete som världsförbättrare tydliga.

Föreställningen om att fysisk aktivitet, ett kroppsligt görande, har god effekt på själen är något som både har historiska rötter och nutida praktik. Avhandlingen beskriver, utifrån fältstudier, hur estetikens praktik kopplas till en plats: friluftsmuseet. De autentiska materialen blir

viktiga länkar mellan då och nu. Vadmal blir exempelvis en sådan länk till det förflutna och här återkommer känselseendet som en sinnesgarant för att den rätta hemslöjdsetetiken sätter sig i kroppen. Den ”rätta estetiken” symboliseras föga förvånande av naturmaterial. Här möter läsaren olika retoriska förklaringsmodeller och en intressant bekännelsekultur hos många av ”hemslöjds-människorna” träder fram genom självreflexiva frågor som: Varför står man inte ut med nylon?

I hemslöjdsprojekten förmedlas också en specifik historieuppfattning. Avhandlingen har ett fantastiskt fint (och skrämmande) avsnitt kring hur den s.k. ”kulturhistoriska undervisningen” kan gå till när man gemensamt går in i en lekvärld, eller med Lotten Gustafssons begrepp ”lekram”. Här handlar det om att mobilisera invandrarkvinnornas moderliga instinkter som ska väckas till liv med hjälp av en lindad docka i ett båtsmanstorp. Deltagarna går in i en fryst tid, slutet av 1800-talet, och genom beskrivningen av hur ett förflutet Sverige konstrueras som överensstämmande med deltagarnas samtid i sina ursprungsländer visar Hylltén-Cavallius på ett övertygande sätt hur konstruktionen av den andre alltid ingår i en tidsdimension. Här möter vi ännu ett intressant begrepp som författaren utvecklat: ”annantidsliggörande processer”.

På samma sätt arbetade man i en annan tid i det amerikanska exemplet med att undervisa de blivande amerikanska medborgarna i amerikansk historia och samhällskunskap genom att DAR uppmärksammade kvinnor i historien och tog fasta på det feminina i det patriotiska arbetet. Framför allt beskrivs DAR i avhandlingen som en hjälpande organisation med textila förtecken. Föreställningen om att den textila formen har en specifik kraft är stark i detta historiska exempel. Tilltron till textilens kraft blir tydlig när internerade och utsatta kvinnor blir föremål för DAR:s välmening. Möjligheten till ”transformation” genom textilt arbete och tilltro till *arbetet* skapar en specifik etik. Det som betraktades som ren lättja i Sverige vid den här tiden blir i det amerikanska exemplet allvar när det gäller att sysselsätta människor som befinner sig i ett uppgivet och övergivet tillstånd. Men tilltron är densamma och författaren visar hur ”hjälparnas” självbild handlar om en stark tro på att göra gott, såväl i Sverige som i USA. Textiln blir ett ”universellt språk” och avhandlingen tar framgångsrikt fasta på några förenande drag i en situation som kännetecknas av ”att någon som betraktas som inhemsk ordnar en verksamhet för några som har invandrat”: av kvinnor för andra kvinnor.

Tron på textilens kraft som universellt språk är stark. Genom materialet och känselseendet lär man sig något om den plats man kommit till. Och vi som läsare lär oss något om hur föreställningar om feminitet länkas till textila praktiker.

Ett annat empiriskt exempel handlar om evenemang i nutid och hur nätverket hemslöjdsetetik formar detta. Det handlar om ”internationella hembygdens dag” och hur en mängd olika aktörer gemensamt arbetar för att visa att Sverige är mångkulturellt. Här blir dräkten en nyckelmetafor, eller ”länk i identitetsformande processer” som författaren uttrycker det. Dräkten blir en symbol för hembygd, den blir en materialisering av en plats och föreställningen om att vi alla har rötter i en sådan plats blir tydlig här. Valet av Skansen som plats för evenemanget talar sitt symboliska språk och här visas prov på god förmåga till deltagande observation är hur specifika traditioner uttrycks och ges företräde. Här finns även beskrivningar av hur evenemang organiseras och vilka uttrycksmedel man ”bör” välja: Roger Pontare och Thomas di Leva döms ut, medan Fares Fares och Fredrik Lindström uppfattas som mer passande.

Hylltén-Cavallius sällar sig till tolkningar som bygger på antagandet om att offentliga evenemang kan spegla den moderna stadens byråkratiska logik. Dräkt, hembygd och nation är sammanvävda och står för materialisering av en plats. Där lokaliseras de internationella dräkterna till hembygd utanför Sverige och blir en del i den mosaik som blivit metafor för det mångkulturella samhället.

Avslutningsvis behandlas de maktkamper och urvalsprocedurer som styr urvalet till en slöjdmarknad, och nu börjar det bli riktigt spännande. Här frodas smakomdömena och de ängsliga hemslöjds-konsulenterna förfasas över skära underbyxor och nylonstrumpeblommor från Thailand. Däremot vållar inte ”kitchen art” samma vämjelse (se omslaget till avhandlingen) och trots att vi rör oss med transformerad natur i båda fallen skrivs helt olika mening in i dessa materiella uttryck. Nylon associeras med plast, konstgjort och oäkta, medan grönsakerna fungerar bättre p.g.a. sin länk med den ”naturliga” natur som i sin tur förknippas med hantverk och tradition. Detta blir ett möte mellan olika materialiteter och olika värdeeregimer som tar plats på ett evenemang som i sin tur strävar efter att ladda om en plats: Skansen. Men här finns olika översättningsproblem när en nationell symbol ska internationaliseras eller när material provocerar med sin ”onaturlighet”. Kopplingarna i nätverkets kedjor är starka och sträcker sig bakåt till

förre sekelskiftet och i varje epok formas en stil i dialog med ett större fält. Här finns en kontinuitet i en specifik hemslöjdestetik som har utmynnat i ett görande som tar sig uttryck i platsens imperativ – kopplat till en byråkratisk logik med nationella förtecken.

Bruno Latour polemiserar mot antagandet om det sociala, dvs. att mänskliga relationer skulle vara nog för att hålla ihop samhället. Här fungerar ANT som grund för att se det materiella och det sociala som likställda aktörer genom det numera bevingade uttrycket ”teknologi är samhället som gjorts hållbart”. När Hyltén-Cavallius diskuterar materialitet är det inte bara ting som åsytas, utan även att något har *effekt*, som författaren så elegant uttrycker det.

Men då avhandlingens utgångspunkt är att studera ”relationerna mellan materialitet och människa” resulterar omfammandet av en teoribildning som vill överskrida dessa dikotomier i en viss otydlighet vad gäller det teoretiska angreppssättet. Det dikotomiska tänkandet blir även tydligt när det gäller t.ex. de två kapitlen Traditionens insida och Traditionens utsida.

ANT är en spännande utmaning för etnologer, och vi ser idag hur allt fler forskare närmar sig såväl aktuella som mer traditionella fält utifrån nya problemformuleringar. Här måste vi dock kontextualisera olika forskningstraditioner och vara vaksamma på vilka problemställningar vi lånar in från andra vetenskaper. En del kan bidra till att utveckla det etnologiska kunskapsområdet, medan andra problemställningar riskerar att falla ”vid sidan om” en mer eller mindre outtalad vetenskapsteoretisk praxis. Hur ofta befinner sig ”det sociala” egentligen i fokus för etnologiska studier? Och vad händer när vi omfamnar forskningsfrågor som utgår från antagandet om att analyser av materiell kultur är en bristvara?

Den materiella kulturen är föremål för analys i Hyltén-Cavallius avhandling och estetiken blir ett viktigt verktyg för att förstå hur den materiella kulturen tar sig uttryck. ”Utformningen av ett ting är nyckeln till förståelsen av detsamma”, skriver författaren inledningsvis och låter begreppet etik definieras av Nationalencyklopedin. Hur förhåller detta sig till Apadurais värderingssystem och den kontextuella förståelsen? Har det materiella en specifik kärna? Om etik innebär varseblivning borde det även ligga nära till hands att problematisera estetisering som begrepp, aktivitet och kompetens. Här efterlyses en problematisering av begreppet etik, och vad händer när ett sådant begrepp kombineras med ANT?

Låt mig ta ett exempel. När hemslöjd ska fungera som ”hjälpare” kan det vara viktigt att den inte kommersialiseras. Föremålen ska inte säljas och här möts olika normsystem som förenas i en kvalitetsdiskussion från ett specifikt perspektiv. Hur kan man tolka detta? Varför, när vi åter slagit fast att det konstgjorda betraktas som ”onaturligt”, är egentligen det konstgjorda så svårt att hantera?

En annan brännande fråga handlar om genusperspektiv. Skulle man kunna tolka det som att hemslöjden egentligen slår vakt om kvinnliga domäner? Kan man se hemslöjden som ett feministiskt projekt? Eller ska den byråkratiska logiken tolkas som den ofta gör: som ett led i patriarkaliska strukturer?

Avslutningsvis kan man konstatera att hemslöjden är ett estetiskt projekt med tonvikt på den värderande estetiken. Avhandlingen visar på intresseväckande, och i vissa fall även oväntade, sätt hur inhemsk och internationell hemslöjd formas i relation till varandra. En stundtals skarp kritik serveras i estetiskt tilltalande förpackning, och många gånger får man läsa mellan raderna för att förstå den inlindade skärpan i texten. Trots vissa brister på transparens vad gäller tolkningar, som flera gånger tenderar att bli påståenden eller spekulationer kring rent fysiska effekter (möjligtvis en biverkning av för stark tilltro till det materiella), övertygar Charlotte Hyltén-Cavallius etnologiska beskrivning av vad som händer när olika estetiker möts.

Cecilia Fredriksson, Helsingborg/Lund

Ingeborg Svensson: *Liket i garderoben. En studie av sexualitet, livsstil och begravning*. Normal förlag, Stockholm 2007. 263 s. English summary. ISBN 978-91-85505-28-9.

Garderoben – en metafor för döljande av lesbiskas och bögars begär och förbunden med idén om att ”komma ut”. Eller en metafor för den västerländska modernitetens ignorans inför homosexualiteten. Titeln *Liket i garderoben* anspelar på föreställningen att homosexualiteten i sig rymmer något skamligt som bör förnekas, en föreställning som resulterar i anhöriga som lägger ”locket på” om såväl sjukdom som homosexualitet och med detta för tillbaka bögen till garderoben.

Ingeborg Svenssons avhandling behandlar aidsrelaterade begravningar bland bi- och homosexuella män i Sverige. Tyngdpunkten ligger på 1980-talet då hiv-epidemin bröt ut och inga effektiva bromsmediciner